

Wat er in je hoofd en je hart zit weet niemand

Gedetineerde vrouwen in Nederland

lar papers at core.ac.uk

Gedetineerde vrouwen vormen al enkele jaren, zowel in Nederland als in andere westerse landen (Carlen en Worrall, 2004; Chesney-Lind en Pasko, 2004) een stijgende groep binnen de totale populatie gedetineerden. In Nederland is de populatie gedetineerde vrouwen die op strafrechtelijke titel in de gevangenis verbleef tussen 1995 en 2005 bijna verdubbeld, van 420 tot 816 (Van Gemmert, 2002; DJI, 2006). Van deze vrouwelijke gedetineerden in 2005 hadden er 475 een gevangenisstraf opgelegd gekregen en verbleven er 341 in voorlopige hechtenis. In Nederland is de mannelijke gedetineerdenpopulatie ook toegenomen over dezelfde tijd, deze toename was met 60% echter relatief beduidend lager. Ondanks de relatief grote toename vormen gedetineerde vrouwen met ruim 5% nog steeds slechts een zeer klein deel van de totale populatie gedetineerden. Veel van de toename van vrouwelijke gedetineerden is naar alle waarschijnlijkheid toe te schrijven aan de zogenoemde 'ezelinnen', vrouwelijke drugskoeriers die rond 2001 in groten getale Nederland binnenkwamen en gepakt en (relatief lang) afgestraft werden. In 2005 verbleef dan ook een derde van de vrouwen voor drugsdelicten, ongeveer een kwart voor geweldsdelicten, en nog eens een kwart voor vermogensdelicten. Bij mannen zat 'slechts' 18% voor een drugsdelict, ook 25% voor vermogen en 40% voor geweld (WODC, 2007). Vrouwen zitten dus relatief vaker voor drugs(gerelateerde) delicten, mannen relatief vaker voor geweld. Deze verhoudingen vinden we grosso modo ook in het buitenland terug (zie ook Carlen en Worrall, 2004; Greenfeld en Snell, 1999; Kruttschnitt en Gartner, 2005).

* Dr. Anne-Marie Slotboom is als universitair docent verbonden aan de Afdeling strafrecht en criminologie van de Vrije Universiteit Amsterdam en prof. dr. mr. Catrien Bijleveld is hoogleraar Methoden en Technieken van Criminologisch Onderzoek aan de Vrije Universiteit Amsterdam, en senior-onderzoeker bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving te Leiden.

In Nederland is de afgelopen jaren slechts mondjesmaat onderzoek naar gedetineerden gedaan. En bijna altijd – net als in ander criminologisch onderzoek – waren de onderzoekssubjecten mannen. Het recente onderzoek naar criminogene behoeften van gedetineerden (Vogelvang e.a., 2003) stelt zelfs letterlijk dat vrouwelijke gedetineerden geen 'beleidsprioriteit' zijn en daarom buiten het onderzoek zijn gelaten. Het is echter de vraag of bevindingen over het mannelijk deel der gedetineerdenpopulatie zomaar naar vrouwen gegeneraliseerd mogen worden. Er zijn zelfs allerlei redenen om te veronderstellen dat vrouwelijke gedetineerden specifieke kenmerken hebben, specifieke criminogene behoeften, detentie op een andere manier ervaren, met eigen problemen als gevolg van de detentie worstelen, en mogelijk seksespecifieke detentieschade oplopen. In dit artikel laten we zien wat er bekend is over de kenmerken van gedetineerde vrouwen, wat het huidige Nederlandse beleid is rondom vrouwen en welke problemen vrouwen tijdens hun detentie ervaren. Daar waar mogelijk vergelijken we gedetineerde vrouwen met mannen. We gaan echter niet uitvoerig in op de achtergronden van gedetineerde mannen. Het doel van dit artikel is juist te laten zien wat bekend is over gedetineerde vrouwen, wat hen en hun positie specifiek maakt en waarom vrouwen mogelijk een genderspecifiek beleid nodig hebben.

Kenmerken van gedetineerde vrouwen

Veel onderzoek naar criminogene behoeften is, zoals eerder gezegd, gedaan bij mannen. Op basis van needs-risks assessments zoals the Offender Assessment System (OASys) (Home Office, 2007) en Recidive inschattingsschalen (Risc), een Nederlandse vertaling en bewerking van OASys, worden criminogene behoeften vastgesteld, inschattingen gemaakt over recidive, doelen voor interventies vastgesteld en beslissingen genomen over plaatsing in verschillende instellingen. Bij vrouwen en mannen worden meestal dezelfde behoeften gemeten, ervan uitgaande dat er geen verschil is tussen mannen en vrouwen (Blanchette, 2002; Hollin en Palmer, 2006). Onderzoek suggereert dat dit geldt voor behoeften als werk, opleiding, verslaving, financiën en woonomstandigheden (Hollin en Palmer, 2006). Hoe belangrijk deze behoeften zijn voor mannen en vrouwen en in welke mate ze samenhangen met recidive

is niet helemaal duidelijk. Er is weinig systematisch onderzoek gedaan naar verschil in criminogene behoeften van mannen en vrouwen. Wel blijken vrouwen op een aantal gebieden te verschillen van mannen. Zo blijken gedetineerde vrouwen vaker seksueel misbruikt, blijken ze vaker drugs te gebruiken, lager opgeleid te zijn, meer zelfmoordpogingen te doen en hebben ze vaker psychische (bijvoorbeeld depressie, Post Traumatische Stress Stoornis (PTSS)) en fysieke gezondheidsklachten dan gedetineerde mannen (Bloom e.a. 2003; Braithwaite e.a., 2006; Byrne en Howells, 2002). Ook ervaren zij meer omgevingsstress vanwege psychische klachten en blijkt slachtofferschap in de jeugd te zorgen voor aanpassingsproblemen (Warren e.a., 2004). Wel blijken gedetineerde vrouwen meer steun te ervaren dan gedetineerde mannen binnen de gevangenis (Jiang e.a., 2007). Een mogelijke verklaring hiervoor is het feit dat vrouwen meer relatiegeoriënteerd zijn, en dus vaker participeren in georganiseerde activiteiten in de gevangenis. Biedt de omgeving echter weinig sociale steun, dan hebben vrouwen een grotere kans een depressie te ontwikkelen dan mannen (Kendler e.a., 2005).

Een van de belangrijkste verschillen tussen mannen en vrouwen is echter de zorg voor kinderen. Vrouwen blijken voor hun detentie vaker de belangrijkste (financiële) verzorger van hun kinderen (Chesney-Lind en Pasko, 2004). Internationaal onderzoek laat zien dat vrouwen in de aanpassing aan de detentiesituatie meer problemen in de relatie met hun kinderen rapporteren. Uit onderzoek komen overigens ook steeds meer indicaties dat kinderen van gedetineerden aanzienlijke problemen ondervinden van de detentie van hun ouders (genoemd worden: hyperactiviteit, agressie, depressie, posttraumatische stress, slaapproblemen, eetproblemen, weglopen, alcohol- en drugsgebruik; zie voor een overzicht Murray, 2005; Johnston, 1995). Het weinige onderzoek dat gedaan is naar de invloed van de detentie van de moeder op haar kinderen geeft indicaties dat de problemen mogelijk nog ernstiger zijn als de moeder gedetineerd is (Meyers e.a., 1999). Murray en Farrington (2005) lieten bovendien zien dat kinderen van gedetineerden, vergeleken met kinderen van niet-gedetineerde maar wel delinquente ouders, een zes keer zo grote kans lopen later zelf in de gevangenis te belanden. Onderzoek naar de inrichting van detentie is dan ook niet alleen van groot belang voor de vrouwelijke gedetineerde zelf, maar ook voor haar kinderen.

Al met al betekent dit dat vrouwen vanwege hun andere problematiek, vanwege hun in een aantal gevallen andere thuissituatie (namelijk met kinderen), en vanwege hun andere aanpassing een bijzondere groep gedetineerden zijn. Vanwege die andersoortige problematiek en beleving, en vanwege de mogelijk additionele negatieve effecten als er kinderen zijn, is speciaal beleid op zijn plaats.

Nederlands detentiebeleid specifiek voor vrouwen

Uit buitenlands onderzoek blijkt dat gedetineerde mannen en vrouwen verschillende problemen en behoeften hebben. In tegenstelling tot Nederland zijn in het buitenland de nodige genderspecifieke programma's ontwikkeld. Zo heeft men in Canada veel programma's om de psychische klachten van gedetineerde vrouwen te behandelen (Laishes, 2002). Ook de Home Office in Engeland heeft een zogenoemd 'Women's Offending Reduction Programme' (2005) ontwikkeld waarin vooral aandacht is voor de psychische klachten en de drugsproblematiek van gedetineerde vrouwen. In Amerika heeft de National Institute of Corrections op basis van onderzoek naar de kenmerken van gedetineerden vrouwen, de manier waarop gender een rol speelt in het justitiële veld en theorieën over de achtergronden van gedetineerde vrouwen aanbevelingen gedaan voor een genderspecifieke benadering. Zij adviseren beleid en programma's te ontwikkelen gericht op gezondheid (trauma's, verslaving), relaties met kinderen, de familie, maar ook door scholing de positie op de arbeidsmarkt te verbeteren (Bloom e.a., 2003). Er is tot op heden echter nog weinig onderzoek gedaan naar de effectiviteit van genderspecifieke programma's. Hall e.a. (2004) evalueerden als een van de weinigen een drugsprogramma in Californië, speciaal ontwikkeld voor vrouwen, waaruit bleek dat vrouwen die deelnamen aan het drugsprogramma minder recidiveerden dan vrouwen die niet deelnamen.

Hieronder laten we zien in hoeverre in het Nederlandse detentiebeleid rekening gehouden wordt met de specifieke problemen van vrouwen. Nederland kent op dit moment vier locaties waar vrouwen gedetineerd zitten, te weten Breda, Nieuwersluis, Sevenum Ter Peel en Zwolle. Tot de jaren tachtig van de vorige eeuw was er weinig specifieke beleidsaandacht voor gedetineerde vrouwen. De argumenten die werden aangevoerd om dit gebrek aan aandacht te rechtvaardigen

gen verwezen meestal naar het kleine aantal vrouwen in detentie en de geringe ernst van de gepleegde delicten (Wolleswinkel, 1997). In 1991 verscheen in opdracht van het Ministerie van Justitie echter het rapport *Vrouwen in detentie* van de gelijknamige werkgroep, waarin een vergelijking werd gemaakt tussen gedetineerde mannen en vrouwen en de nadelige positie van vrouwen in kaart werd gebracht. In het rapport werden verschillende aanbevelingen gedaan omtrent seksespecifiek beleid gericht op onder andere scholing, werk, zwangerschap, bezoeksregelingen en aangepaste regionalisering in verband met externe relaties (in die tijd waren er namelijk (nog) minder differentiatiemogelijkheden in bestemming waardoor vrouwen gebonden waren aan één verblijfssfeer). De meest opvallende aanbevelingen waren: ruimte creëren (gebouwd op inrichten) voor moeders met kinderen tot vier jaar en verruimen van bezoektijden voor kinderen buiten de inrichting.

In het themanummer van *Nemesis* over criminaliteit en vrouwen in detentie uit 1995 beargumenteerde Van Dam, de toenmalige voorzitter van het Categoriële Overleg Vrouwen (COV) en toenmalige directeur van Amerswiel, dat een apart detentiebeleid voor vrouwen noodzakelijk was omdat vrouwen vaak niet vluchtgevaarlijk zijn, aanzienlijk minder recidiveren dan mannen, vaak de zorg voor kinderen hebben en vaak door seksegebonden maatschappelijke en sociale problematiek in de gevangenis belanden. Van Dam was voorstander van een moeder-kindhuis, centraal gelegen in het land. Sinds 1995 is in Sevenum Ter Peel een moeder-kindhuis operationeel waarin plaats is voor een vijftal moeders met kinderen tot vier jaar. Dit huis staat apart en zorgt ervoor dat kinderen van nul tot vier jaar in een meer kindvriendelijke omgeving in de inrichting kunnen verblijven. In het gebouw, dat enigszins lijkt op een normaal woonhuis, worden zij niet geconfronteerd met andere gedetineerden. Amerswiel zelf had sinds 2001 een gesloten inrichting voor vrouwen waarbij de vrouwen niet in cellenblokken zaten maar in huizen waarbij veel verantwoordelijkheid bij de vrouwen zelf gelegd werd en een grote mate van zelfredzaamheid verwacht werd. Bovendien mochten kinderen twee keer per maand een zaterdag komen en werden ze ontvangen op de afdeling, een vrij unieke constructie die in de meeste gevangenis- en detenties niet mogelijk is. Dit soort moeder-en-kindprojecten bestaan op meerdere plaatsen sinds midden jaren negentig.¹

1 Amerswiel zelf huisvest op dit moment weer mannen; de vrouwen zijn overgeplaatst naar andere inrichtingen.

Ondanks deze ontwikkelingen constateerde Humanitas de afgelopen jaren tijdens het project *Gezin in balans* (opvoedingsondersteuning aan gedetineerde moeders en hun kinderen) problemen in het contact tussen gedetineerde moeders en hun kind(eren).

Zeer recent is dan ook een rapport verschenen van het Verwey-Jonker instituut (Braam e.a., 2007) in opdracht van Humanitas waarbij knelpunten in de omgang tussen gedetineerde moeders en hun kinderen in kaart gebracht zijn en aanbevelingen zijn gedaan ter verbetering van de omgang. Onderzocht is in hoeverre in de wet, het beleid en de praktijk de omgang tussen moeders in detentie en hun kinderen geregeld is. Bovendien zijn op basis van vijf casussen, waarin (indien mogelijk) zowel moeders, kinderen, overige familieleden, hulpverleners evenals het gevangenispersoneel geïnterviewd zijn, knelpunten onderzocht.

De conclusie van dit rapport luidt dat binnen het justitiële beleid de omgang tussen gedetineerde moeders en kinderen niet als een apart onderdeel wordt genoemd. Ook zijn er geen specifieke regels over het ouder-kindcontact. Ook in de huisregels (zowel landelijk als voor de afzonderlijke PI's) wordt geen expliciete aandacht geschonken aan de omgang tussen moeders en hun kinderen. In de praktijk blijkt in de vier PI's wel extra aandacht voor deze groep. Er worden kindermiddagen georganiseerd, er is een logeershuis, moeders hebben extra belmogelijkheden en er is, zoals eerder genoemd, een moederkindhuis (Sevenum Ter Peel). Het aanbod verschilt per inrichting. Kortom, er is weinig formeel vastgelegd en in de praktijk zijn er (beperkte) mogelijkheden maar die zijn niet eenduidig geregeld. Uit het rapport blijkt ook dat er weinig systematisch onderzoek is gedaan naar zowel de omgang tussen gedetineerde moeders en hun kinderen als de effecten van detentie op de kinderen. Het schaarse onderzoek is vooral praktijkgeoriënteerd en weinig wetenschappelijk onderbouwd. Zowel moeders, kinderen als de medewerkers uit de praktijk (gevangenis, hulpverlening, reclassering) signaleren problemen in het contact (beperkte bezoek- (vooral onder schooltijd) en belmogelijkheden), ontoegankelijkheid en onbereikbaarheid van de inrichtingen vanwege grote afstanden en beperkt openbaar vervoer en kindonvriendelijke regels (detectiepoortjes) en bezoekruimtes. Tot slot blijken er problemen te zijn in de samenwerking en communicatie tussen de verschillende instellingen (PI, Bureau Jeugdzorg, reclassering enzovoort). Aanbevelingen worden dan ook gedaan over de regie waarbij gesuggereerd wordt Bureau Jeugdzorg centraal

meldpunt te maken als moeder gedetineerd raakt. Verder wordt voorgesteld de bezoekmogelijkheden te verbeteren, meer eenduidigheid te creëren in bezoek en contactmogelijkheden tussen inrichtingen, en zouden de PI's proactief begeleiding en informatie moeten geven aan gedetineerde moeders in de omgang met hun kinderen.

Sinds kort is er vanuit Justitie ook aandacht voor terugkeer van gedetineerde moeders bij hun kinderen. Staatssecretaris Albayrak van justitie heeft 15 mei jongstleden tijdens de Internationale Dag van het Gezin het startschot gegeven voor het project een *Betere Start*, waarin gedetineerde vrouwen een training krijgen in het hernemen van hun rol als opvoeder na terugkeer uit detentie in hun gezin. Dit project wordt uitgevoerd in Sevenum Ter Peel en is een samenwerking tussen het Ministerie van Justitie en de Universiteit Utrecht.

De afgelopen jaren is er ook aandacht gekomen voor gedetineerde vrouwen met ernstige psychische en psychiatrische problemen. In Amerswiel was in 1994 de eerste individuele begeleidingsafdeling (Iba) voor vrouwen opgezet waarin extra zorg en aandacht is voor vrouwen met (ernstige) psychische stoornissen. Inmiddels is deze Iba verhuisd naar Zwolle. Naast de Iba is sinds 2001 een afdeling voor vrouwen in de Foba (forensische observatie- en begeleidingsafdeling) in Amsterdam geopend, voor vrouwen met ernstige psychische en psychiatrische problematiek bij wie crisisinterventie en eventuele medicatie-instelling noodzakelijk zijn (zie ook Van Dam, 2001; Matthei en Stam, 2001, Matthei, Stam e.a., 2002).

Detentiebeleving door vrouwen: Nederlands onderzoek

We hebben laten zien in hoeverre gedetineerde mannen en vrouwen van elkaar verschillen (vooral gebaseerd op buitenlands onderzoek) en welk beleid er in Nederland de afgelopen jaren ontwikkeld is voor gedetineerde vrouwen. De voornaamste geïmplementeerde seksespecifieke beleidsmaatregelen lijken te liggen op het terrein van moeder-kindrelaties tijdens en na detentie, en in aandacht en ruimte voor vrouwen met ernstige psychi(atr)ische problematiek. We weten echter nog niet hoe vrouwen in Nederland hun detentie beleven en of in hun ervaringen iets terug te zien is van het beleid. Hierna bespreken we Nederlands onderzoek op dit terrein. Wolleswinkel promoveerde in 1997 op een onderzoek naar de

(rechts)positie van gedetineerde moeders. Zij onderzocht in hoeverre gedetineerde moeders aan hun positie van feitelijk verzorgende ouder rechten kunnen ontlenen ten aanzien van de overheid of derden. Naast het juridische perspectief besteedde ze ook aandacht aan de ervaringen van gedetineerde vrouwen. Wolleswinkel geeft ook een overzicht van onderzoeken in de periode 1983-1995 naar de detentiebeleving van vrouwen. Ze bespreekt onder andere de onderzoeken van Brouwers en Sampiemon (1988), een serie interviews gepubliceerd in *Nemesis* (1995) en het onderzoek van Janssen (1994), op basis van participerende observatie, naar de positie van Latijns-Amerikaanse vrouwen in de gevangenis.

Uit het overzicht van Wolleswinkel blijkt dat de ervaringen van vrouwen in detentie en met de gevangencultuur te typeren zijn aan de hand van de volgende onderwerpen: onderlinge verhoudingen (waaronder aandacht voor drugs en psychisch functioneren), relatie tot het personeel, dagbesteding, contacten met relaties buiten en seksualiteit en intimiteit. Onderlinge verhoudingen tussen vrouwelijke gedetineerden worden beschreven in termen van gebrek aan solidariteit, onderlinge jaloezie en geroddel. Vrouwelijke gedetineerden zijn op hun hoede voor elkaar. De vrouwen hebben veel klachten over hun gezondheid en het functioneren van de medische dienst. Relaties tot het personeel worden gekenmerkt door afhankelijkheid en betutteling. Daar waar vrouwen intensief met het personeel omgaan (open inrichtingen) wordt echter door het merendeel van de vrouwen het contact als positief ervaren. Over de dagbesteding merken de vrouwen op dat arbeid zorgt voor gezelligheid en tijdverdrijf. Ontevredenheid is er vooral over de aard van het werk. Ook wordt er regelmatig gemopperd over het cursusaanbod. Er is veel behoefte aan intimiteit, warmte en geborgenheid. Het allermeeft lijken de gedetineerde vrouwen te worstelen met de zorg om hun kinderen en andere familie. Overigens bleek dit voor detentie ook vaak het geval – al leek detentie de problemen te verergeren (zie verder Wolleswinkel, 1997).

Na de studie van Wolleswinkel is de wetenschappelijke belangstelling voor vrouwelijke gedetineerden in Nederland verstomd. Hierin wijkt Nederland af van andere landen met vergelijkbaar gegroeide populaties vrouwelijke gedetineerden. Vooral in de Verenigde Staten wordt zeer veel onderzoek naar vrouwelijke gedetineerden gedaan (zie bijvoorbeeld Jiang en Winfree jr, 2006; Kruttschnitt en Gartner, 2005; Kruttschnitt en Vuolo, 2007; Thompson en

Loper, 2005), en ook in Engeland worden grootschalige langlopende onderzoeken uitgevoerd (zie bijvoorbeeld Liebling, 1992, 1994). In Nederland voert DJI een tweejaarlijkse survey uit onder de gedetineerdenpopulatie waarin ook de vrouwen participeren. In 2004 is de laatste survey uitgevoerd onder ruim 13.000 gedetineerden, van wie de helft uiteindelijk medewerking heeft verleend aan het onderzoek. De respons bij de vrouwen lag iets hoger dan bij de mannen: in het Huis van Bewaring had 58% van de vrouwen meegedaan en in de gevangenis 66%. Uit het onderzoek bleek dat gedetineerden zich over het algemeen veilig voelen, hoewel vrouwen iets minder dan mannen. Over voorbereiding op terugkeer in de samenleving waren de meeste vrouwen in gesloten inrichtingen zeer negatief. Zij vonden dat de Penitentiaire Inrichtingen zich te weinig inspanssen om deze terugkeer goed te laten verlopen. Over contacten met de buitenwereld waren zowel mannen als vrouwen positief noch negatief. Echter, vooral gedetineerden die kinderbezoek ontvangen (en dit waren meestal vrouwen) zeiden dat de bezoektijden de contacten compliceerden. Over contact met penitentiair inrichtingswerkers (PIW'ers) waren vrouwen duidelijk erg positief, terwijl zij over de medische zorg weer ontevredener waren dan mannen.

Over de jaren heen zijn de terugkerende elementen in onderzoek naar de detentiebeleving van vrouwen allereerst de contacten met kinderen en de buitenwereld, medische klachten, ontevredenheid met het aanbod van werk en cursussen, en meer in zijn algemeenheid klachten over de voorbereiding op terugkeer in de samenleving. Relaties met het personeel worden wisselend beschreven: in de onpersoonlijker settings voelt men zich gekleineerd en wantrouwt men het personeel, maar als er de mogelijkheid is voor intensiever contact, wordt dit zeer gewaardeerd.

Gedetineerde vrouwen in Nederland leken in de jaren negentig te worstelen met problemen die in het internationale onderzoek prominent naar voren komen, psychische en fysieke gezondheidsklachten en problemen in de relatie en zorg om familie en kinderen. De resultaten van deze onderzoeken zijn inmiddels tien tot twintig jaar oud. De vraag is of er naar aanleiding van de doorgevoerde wijzigingen betreffende ouder-kindinteracties en psychische zorg veranderingen te zien zijn in de belevingen van vrouwen.

Enkele jaren geleden is vanuit Duitsland een groot internationaal-vergelijkend onderzoek gestart naar de omstandigheden van vrouwen in genen (vooral Oost- en Zuid-)Europese landen: de Internatio-

nal study on women's imprisonment (ISWI) (Dünkel, Kestermann e.a., 2005). Binnenkort zal naar verwachting ook Zuid-Afrika zich aansluiten. Vanuit Nederland participeert de Vrije Universiteit sinds 2006 in dit project. Met een gestandaardiseerde vragenlijst worden vrouwen in detentie bevraagd. Daarbij wordt niet alleen naar de detentiebeleving gevraagd maar ook naar allerlei fysieke kenmerken van de detentie, met het oog op de European prison rules. In 2008 zal een internationale vergelijking van de detentie-omstandigheden verschijnen waarin we zullen kunnen lezen of Nederlandse vrouwen hun detentie anders ervaren dan vrouwen in andere Europese landen.

Voor het Nederlandse deel van het onderzoek hebben wij het survey-gedeelte aangevuld met een klein aantal verdiepende interviews. De vragenlijst is vertaald in het Nederlands, Spaans, Engels en was al in het Duits beschikbaar. Deelname was vrijwillig. Vrouwen kregen een kleine vergoeding voor deelname aan het diepte-interview. In dit artikel rapporteren wij over de bevindingen uit de survey en de diepte-interviews zoals die in Sevenum Ter Peel en Nieuwersluis zijn afgerond. Aan de survey deden 109 vrouwen mee (respons 50%) en aan de diepte-interviews 28 vrouwen. Wij bespreken hier in het kort de bevindingen van dit onderzoek.

De meeste vrouwen in het onderzoek geven aan zich gerespecteerd te voelen door hun medegedetineerden. De antwoorden van de vrouwen in de diepte-interviews evenals de antwoorden op enkele open vragen in de survey geven een genuanceerder beeld en hier komen ook meer negatieve ervaringen met medegedetineerden aan de orde zoals weinig vertrouwen in medegedetineerden, en veel jaloezie en geroddel: *'Wat er in je hoofd en hart zit weet niemand, ik ben constant op mijn hoede'; 'Ik mis eerlijkheid tussen medegedetineerden, je moet sociaal zijn met iedereen, leren je mond te houden'*. De vrouwen zijn over het algemeen niet positief over de medische zorg. De meeste vrouwen geven aan zelf geen drugs te gebruiken. Dit resultaat is mogelijk verklaarbaar uit het feit dat geen vrouwen van een verslavingsbegeleidingsafdeling (VBA) of Iba meededen. Ruim een derde tot een kwart van de vrouwen is behandeld voor psychische klachten voordat zij in de inrichting kwamen. Hoewel uit Engels onderzoek bleek dat een aanmerkelijk aantal vrouwen in detentie aan zelfverwonding doet (zie onder anderen Liebling, 1994), vertoont slechts een kleine groep vrouwen in Sevenum Ter Peel en Nieuwersluis symptomen van zelfverwondend

gedrag. Consistent echter met buitenlands onderzoek dat liet zien dat de prevalentie van traumatische ervaringen onder gedetineerde vrouwen hoog is en gedetineerde vrouwen vaak last hebben van depressie, posttraumatische stress en andere psychische problemen (zie onder anderen Dünkel e.a., 2005; Green e.a., 2005), is de bevinding dat rond de 40% van de vrouwen depressieve gevoelens heeft. Factoren vanuit de omgeving die hierbij vooral een rol spelen zijn het gebrek aan respect dat ervaren wordt door het personeel en het buitengesloten voelen door medegedetineerden.

Ondanks het feit dat gebrek aan respect de kans op depressieve gevoelens vergroot, voelt het merendeel van de vrouwen zich gerespecteerd door het personeel en zich niet of nauwelijks onderdrukt. Ook hier zijn de vrouwen in de diepte-interviews gemiddeld iets negatiever: de omgang met de PIW'ers wordt door een aantal geïnterviewde vrouwen beschreven in termen van afhankelijkheid en machtsmisbruik.

In Nieuwersluis ontvangt ruim 30% geen bezoek van de kinderen en woont ruim 40% van de kinderen bij zijn/haar vader terwijl in Sevenum Ter Peel 50% geen bezoek ontvangt en ongeveer een derde van de kinderen bij zijn/haar vader verblijft. De meeste moeders uit Sevenum Ter Peel en Nieuwersluis omschrijven de relatie met hun kinderen, ondanks hun detentie, als innig, liefdevol en ontspannen. Het merendeel ervaart het gescheiden zijn als pijnlijk en extra straf, geeft aan te voelen gefaald te hebben en doet haar best op afstand toch een goede moeder te zijn. Ruim een derde maakt zich zorgen over de kwaliteit van de opvang van de kinderen. Uit de survey en de interviews komt eenzelfde beeld naar voren.

De meeste vrouwen uit zowel Nieuwersluis als Sevenum Ter Peel hebben geen familie of vrienden in de buurt wonen (gemiddelde reistijd naar Sevenum was meer dan twee uur), ze vinden het bezoek te weinig, kunnen geen fysiek contact hebben tijdens het bezoek en missen de mogelijkheid om ongestoord bezoek te ontvangen.

In het algemeen zijn de vrouwen ontevreden over het werk en het opleidingsaanbod binnen de inrichting. Ze hebben maar weinig waardering voor hun werk en vinden dat ze weinig invloed hebben op het soort werk. Ook stemt het werk niet overeen met hun interesses. Wel geven ze aan dat het een welkome afwisseling is op het dagelijkse leven. Werk lijkt dus voor de vrouwen voornamelijk de functie van tijdverdrijf te hebben. Weinig vrouwen volgen een opleiding, ten dele omdat zij de taal niet spreken of nog in het Huis van Bewaring zitten.

Conclusie

De resultaten van de recente survey, aangevuld met diepte-interviews, laten geen wezenlijk ander beeld zien dan het eerdere Nederlandse maar ook internationale onderzoek. Ondanks het bestaan van (een beperkt aantal) speciale opvangfaciliteiten voor moeders met kinderen, en de mogelijkheid van toegesneden zorg voor vrouwen met (acute) psychiatrische problematiek, rapporteren vrouwelijke gedetineerden in Nederland nog steeds problemen in de relaties met hun medegedetineerden en het personeel, eenzaamheid en behoefte aan contact, psychische klachten, problemen met de gezondheid(szorg), zijn zij ontevreden over hun dagbesteding en worstelen de meeste vrouwen met kinderen met de vervulling van het moederschap. Wolleswinkel concludeerde tien jaar geleden: 'Dat maakt maar weer eens duidelijk hoe totaal de greep van de institutie is op de gedetineerde vrouwen, ondanks veranderingen en verbeteringen in het beleid, de rechtspositie en de accommodaties' (p. 95). Hoewel de onderzoeken van DJI en ons eigen door selectieve non-respons mogelijk bepaalde groepen vrouwelijke gedetineerden missen, zoals de buitenlandse vrouwen, lijkt het erop alsof we die conclusie in grote lijnen nog steeds kunnen trekken.

Aandacht voor steun en zorg op relationeel gebied, gezondheid, zinvolle dagbesteding, en ouder-kindrelaties lijken vandaag de dag al met al nog even noodzakelijk als ruim een decennium geleden. Ook lijken vrouwen, ondanks de aanbevelingen in 1995 gebaseerd op hun geringere vluchtgevaarlijkheid, nog niet in minder sterk beveiligde inrichtingen terecht gekomen te zijn. Eén op de twee à drie vrouwen ontvangt geen bezoek van haar kinderen, een situatie die ontegenzeggelijk zeer groot lijden met zich meebrengt. Het lijkt erop alsof de grote reisafstand daar mede debet aan is. Los van wat men aan (grote) bezwaren van allerlei aard tegen het recentelijk gelanceerde idee van thuisdetentie mag denken, het is de moeite waard om te verkennen of daarmee voor deze groep gedetineerden niet veel leed opgelost zou kunnen worden.

Inmiddels is er op detentiegebied van alles in verandering. Het programma *Terugdringen Recidive* (TR) en de instelling van de Erkenningscommissie maken dat naar verwachting veel meer met evidence based interventies gewerkt zal (moeten) gaan worden. Het programma *Detentie en Behandeling op Maat* is tijdelijk zo niet voor goed stilgelegd. Het gevangeniswezen zal gemoderniseerd worden.

De vraag is hoe de uitwerking daarvan voor vrouwen zal zijn, en hoe de effecten daarvan op gedetineerde vrouwen zullen zijn. De verwachting is dat bewaking meer technisch ondersteund zal gaan worden, iets waarvan voor specifiek vrouwen – die meer behoefte dan mannen aan contact blijken te hebben – een ongunstiger effect verwacht mag worden.

Er zijn in Nederland inmiddels wel enkele projecten gestart voor gedetineerde vrouwen, zoals *Toekomst in balans* (TIB) dat zich richt op de resocialisatie van veroordeelde vrouwen met een strafrestant van minimaal vier maanden waarbij vooral ook aandacht is voor arbeidstoeleiding, huisvesting en werken aan een evenwichtige gezinssituatie (*Gezin in balans*). Op dit moment blijkt dat TIB echter nog niet voldoet aan de kwaliteitseisen opgesteld door TR (Brandsma, 2007; Jongejan, 2007). In het buitenland zijn veel meer initiatieven ontwikkeld, voornamelijk op het terrein van psychische gezondheid, verslaving en relaties met gezin en kinderen, waarvan men in Nederland zou kunnen profiteren. Hoewel een aantal van deze programma's ontwikkeld is op basis van uitvoerig literatuuronderzoek, is voorzichtigheid geboden omdat nog onvoldoende bekend is over de effectiviteit van deze programma's. Op beleidsgebied lijkt er al met al nog het nodige verbeterd te kunnen worden. Lichter beveiligde inrichtingen voor bepaalde categorieën vrouwelijke gedetineerden lijken geïndiceerd. Er lijkt aan zinvolle dagbesteding/werk en een toegesneden cursusaanbod grote behoefte te zijn, die alletwee in het licht van perspectieven op re-integratie een zinvolle investering zouden kunnen zijn. Onderzoek zou moeten uitwijzen of dit inderdaad zo is.

Voor de vrouwen met kinderen lijken een zeer hoge lijdensdruk te ervaren. Men mag verwachten dat dat bij een groot deel van hun kinderen ook het geval is. Gezien de mogelijke vervolgschade bij de kinderen zouden conform het advies van het Verwey-Jonkerrapport concrete alternatieven voor intenser contact uitgewerkt moeten worden.

In het buitenland is veel meer onderzoek naar gedetineerde vrouwen verricht dan in Nederland, net zoals er in algemene zin in het buitenland meer onderzoek naar gedetineerden is verricht. Ondanks toenemend onderzoek is er nog een groot kennisgat betreffende achtergronden en kenmerken van vrouwelijke gedetineerden en de uitwerking van detentiebeleid op de specifiek door vrouwen ervaren problemen.

In meer algemene zin is het de vraag hoe men aan de benodigde 'evidence' voor de 'evidence based interventies' voor deze groep denkt te komen. Dit onderstreept onzes inziens nog eens de grote behoefte aan empirisch onderzoek naar gedetineerde vrouwen, tijdens en na detentie. In zulk onderzoek is het ook mogelijk om te onderzoeken of het vooral, zoals Wolleswinkel suggereert, de greep van de institutie op deze vrouwen is, die de problemen en het lijden veroorzaakt, of dat ook de eerdere levensloop waaronder persoonlijke en sociale factoren de ervaren problemen mede veroorzaken. De komende jaren hopen we beide onderwerpen verder uit te werken. Zoals al aangestipt vormen de kinderen van gedetineerde vrouwen daarbij een nadrukkelijk aandachtspunt.

Literatuurlijst

Blanchette (2002)

Classifying female offenders for effective intervention application of the case-based principles of risk and need

Forum on correctional research, 14e jrg., 2002, p. 31-35

Bloom, B., B. Owen e.a.

Gender-responsive strategies; research, practice and guiding principles for women offenders

National Institute of Corrections, U.S. Department of Justice, 2003

Braam, H., J. Mak e.a.

Moeders in detentie en de omgang met hun kinderen

Utrecht, Verwey-Jonker Instituut, 2007

Braithwaite, R.L., K.J. Arriola e.a. (red.)

Health issues among incarcerated women

New Brunswick, Rutgers University Press, 2006

Brandsma, I.

Genderspecifieke re-integratie voor ex-gedetineerde vrouwen met 'Toekomst in Balans'?

Amsterdam (ongepubl. scriptie), Vrije Universiteit Amsterdam, 2007

Brouwers, M., M. Sampiemon

Vrouwen in detentie

Ministerie van Justitie, WODC rapport nr. 63, 's-Gravenhage, 1988

Bryne, M.K., K. Howells

The psychological needs of women prisoners; implications for rehabilitation and management

Psychiatry, psychology and law, 9e jrg., 2002, p. 34-43

Carlen, P., A. Worall

Analysing women's imprisonment

Cullompton, Willan Publishing, 2004

Chesney-Lind, M., L.J. Pasko

The female offender; girls, women, and crime

Thousand Oaks, Sage, 2004

Dam, B. van

Vrouwen in detentie

Proces, 2001, p. 141-143

Dam, B. van e.a. (red.)

Gevangen vrouwen; over criminaliteit en detentie

Nemesis Cahiers, 1995

Dienst Justitiële Inrichtingen

Gedetineerd in Nederland 2004

Den Haag, MvJ, DJI, Ministerie van Justitie, DJI

Düinkel, F., C. Kesterman e.a.

International study on woman's imprisonment; review, analysis of requirements and best practice

Greifswald, University of Greifswald, 2005

Gemmert, A.A. van

Rapport vrouwen in detentie

Ministerie van Justitie, Den Haag, DJI, 2002

Green, B.L., Miranda e.a.

Trauma exposure, mental health functioning, and program needs of women in jail

Crime and delinquency, 51e jrg., 2005, p. 133-151

Greenfeld, L.A., L. Snell

Women offenders

Bureau of Justice Statistics, 1999

Hall, E.A., M.L. Prendergast e.a.

Treating drug-abusing women prisoners; an outcomes evaluation of the forever free program

The prison journal, 84e jrg., 2004, p. 81-105

Hollin, C.R., E.J. Palmer

Criminogenic need and women offenders; a critique of the literature

Legal and criminological psychology, 11e jrg., 2006, p. 179-195

Johnston, D.

Effects of parental incarceration

In: K. Gabel en D. Johnston (red.), *Children of incarcerated parents*, New York, Lexington, 1995, p. 59-88

Janssen, J.

Latijns-Amerikaanse drugkoeriersters in detentie ezels of zondebokken?

Arnhem, Gouda Quint, bv., 1994

Jiang, S., L.T. Winfree jr.

Social support, gender and inmate adjustment to prison life; insights from a national sample

The prison journal, 86e jrg., nr. 1, 2006, p. 32-55

Jongejan, M.

Reïntegratie en/of recidive? Recidive onder de deelnemers van het project 'Toekomst in Balans' Amsterdam, Vrije Universiteit Amsterdam, 2007 (ongepubl. scriptie).

Kendler, S.K., J. Meyers e.a.

Sex differences in the relationship between social support and risk for major depression; a longitudinal study of opposite-sex twin pairs

American journal of psychiatry, 162e jrg., 2005, p. 250-256

Kruttschnitt, C., R. Gartner

Marking time in the golden state: Women's imprisonment in California

Cambridge, Cambridge University Press, 2005

Kruttschnitt, C., M. Vuolo

The cultural context of women prisoners' mental health; a comparison of two prison systems

Punishment & society, 9e jrg., nr. 2, 2007, p. 115-150

Laishes, J.

The 2002 mental health strategy for women offenders

Correctional Services Canada

Liebling, A.

Suicides in prison

London, Routledge, 1992

Liebling, A.

Suicide amongst women prisoners

Howard journal of criminal justice, 33e jrg., nr. 1, 1994, p. 1-9

Matthei, I., E. Stam

Gedetineerde vrouwen, gek of lastig?

Proces, 2001, p. 144-146

Matthei, E., E. Stam e.a.

Psychische stoornissen bij vrouwen in detentie; een onderzoek bij vrouwen verblijvend op een Individuele Begeleidingsafdeling
Tijdschrift voor psychiatrie, 44e jrg., 2002, p. 655-663

Meyers, B.J., T.M. Smarsh e.a.

Children of incarcerated mothers
Journal of child and family studies, 8e jrg., nr. 1, 1999, p. 11-25

Moore, R.

Adults offenders' perceptions of the underlying problems; findings from the OASys self-assessment questionnaire

Home Office, Findings 284, 2007

Murray, J.

The effects of imprisonment on families and children of prisoners

In: A. Liebling en S. Maruna (red.), *The effects of imprisonment*, Cullompton, Devon, Willan, 2005, p. 442-492

Murray, J., D.P. Farrington

Parental imprisonment; effects on boys antisocial behaviour and delinquency through the life-course

Journal of child psychology and psychiatry, 46e jrg., 2005, p. 1269-1278

Rapport van de Werkgroep Vrouwen in detentie

Ministerie van Justitie, 's-Gravenhage, 1991

Thompson, C., A.B. Loper

Adjustment patterns in incarcerated women; an analysis of differences based on sentence length

Criminal justice and behavior,
32e jrg., nr. 6, 2005, p. 714-732

Warren J.I., S. Hurt, e.a.

Exploring prison adjustment among female inmates; issues of measurement and prediction

Criminal justice and behavior,
31e jrg., 2004, p. 624-645

Wolleswinkel, R.

Gevangen in moederschap; gedetineerde vrouwen en het recht op family life

Deventer, Gouda Quint, 1997

Women's Offending Reduction Programme

Annual Review 2004-2005

National Offender Management Service

Vogelvang, B.O., A. van Burik e.a.

Prevalentie van criminogene factoren bij mannelijke gedetineerden in Nederland

Den Haag, Adviesbureau Van Montfoort/WODC, 2003

WODC

Criminaliteit en Rechtshandhaving

www.wodc.nl/Cijfers/

CriminaliteitenRechtshandhaving/Straftenuitvoerlegging/index.asp

2007